

Toch laat Anbeek het niet bij deze beschrijving en bespreking van de literaire kritiek. Speciaal in zijn afsluitende vijfde hoofdstuk, maar bijvoorbeeld ook in een interessante beschouwing over de vraag of de Nederlandse romanproductie in het besproken tijdvak sterk door het Franse existentialisme is beïnvloed (95-104: Anbeek meent dat die invloed sterk gerelativeerd moet worden), beziet hij zijn materiaal ook onder andere gezichtspunten. Daarmee wordt dit vijfde hoofdstuk voor historici direct verreweg het meest belangwekkende, te meer daar Anbeek ook de bekende vraag naar continuïteit en verandering als gevolg van oorlog en bezetting aan de orde stelt. Op overtuigende wijze betoogt hij dat het enerzijds heel goed mogelijk is het standpunt in te nemen, dat van een scherp onderscheid tussen het proza van voor 1940 en dat van na 1945 nauwelijks sprake is. Vestdijk kan dan gelden als de 'levende trait d'union' (153) en, hoezeer verscheidene naoorlogse auteurs zich ook graag tegen Ter Braak afzetten, het 'programma voor een levenshouding die de jongeren na 1945 in praktijk zullen brengen' (157) was bij diezelfde Ter Braak al te vinden. Maar anderzijds was de diepe eigen overtuiging van de naoorlogse auteurs, dat zij nu juist wel sterk onder invloed van die wereldoorlog stonden en dat die zo somber en treurig makende naoorlogse samenleving hoofdoorzaak van de toon en inhoud van hun romans was, natuurlijk evenzeer van groot belang. De eigen ervaring kan niet weggeredeneerd worden.

Verhelderend in dit laatste hoofdstuk is ook dat Anbeek in zijn afsluitende paragraaf uitdrukkelijk op de beperkte geldigheid van zijn bevindingen, gebaseerd op de literaire kritiek, wijst. Karakterisering van de jaren 1945-1962 als 'tijdperk van de angst' (160) zou op basis van zijn onderzoek in zekere zin heel adequaat zijn. Maar het is zeer de vraag of dat voor veel grotere groepen dan die literaire gemeente, laat staan voor de samenleving als geheel, op gaat. Een stevig gebaseerd antwoord kon Anbeek natuurlijk niet geven, maar zijn suggestie is dat dit niet het geval is. Tenminste twee argumenten daarvoor zijn in zijn betoog te vinden. Ten eerste lijkt het erop dat het 'officiële wederopbouwoptimisme' (de term is van Kouwenaar; 158) en misschien nog meer de uitbouw van een rechtvaardige samenleving onder leiding van 'vader Drees' (161) wel degelijk ook op een stevige steun in de samenleving konden rekenen. Ten tweede blijkt uit enquêtes naar lezersgedrag dat niet de in de literaire kritiek besproken auteurs het meest geliefd bij de lezers waren, maar de vertellers Anne de Vries, A. M. de Jong, Jan de Hartog, Ina Boudier-Bakker, Piet Bakker, A. den Doollaard en Anton Coolen (131 en 144). Zo vormt dit laatste hoofdstuk eigenlijk een zeer overtuigend pleidooi voor een receptiegeschiedenis met een veel breder gezichtsveld dan dat van de literaire kritiek alleen, al moet tevens erkend worden dat de onderzoeksproblemen daarbij zo groot zijn, dat een publikatie vermoedelijk nog heel lang op zich zou hebben laten wachten.

Kortom: Anbeek heeft naast een interessant overzicht van de receptie van nieuwe romans in de kring van de literaire critici een heel boeiende essayistische bijdrage geleverd aan onze kennis van het geestelijk klimaat in de eerste vijftien à twintig jaar na de bevrijding.

J. C. H. Blom

G. C. Zijlmans, *Eindstrijd en ondergang van de Indische bestuursdienst. Het corps Binnenlands Bestuur op Java 1945-1950* (Dieren: De Bataafsche Leeuw, 1985, 374 blz., f45,-, ISBN 90 6707 071 8).

In de meeste studies over de dekolonisatie van Nederlands-Indië, vooral in die van Neder-

landse auteurs, pleegt de nadruk te vallen op de diplomatieke en militaire verwickelingen, op het proces van soevereiniteitsoverdracht. Ontwikkelingen op regionaal en plaatselijk niveau blijven maar al te vaak onderbelicht. De lijvige dissertatie van Zijlmans vormt hierop een verheugende uitzondering. Centraal staat daarin de naoorlogse ontwikkeling en ondergang van het corps Binnenlands Bestuur (het 'BB'), waarbij echter ook het veranderingsproces dat dit kleine ambtelijke keurcorps vóór de tweede wereldoorlog onderging uitvoerig aan de orde komt. Klein was het BB zeker. Omstreeks 1940 telde het circa 600 man die — in een gebied bijna zestig keer zo groot als Nederland! — als gezaghebber, controleur, assistent-resident, resident of gouverneur tezamen met Indonesische bestuursambtenaren het lokaal, regionaal en provinciaal bestuur uitoefenden 'Into the valley of Death rode the six hundred'. Van deze Nederlandse BB-ambtenaren kwam tijdens de oorlog een kwart om het leven, velen van hen door meedogenloos Japans optreden in de eerste oorlogsmaanden. Hierbij moet overigens worden bedacht, dat het besluit van de Indische regering om reguliere bestuursambtenaren met militaire taken te belasten, gevoegd bij het verbod hun standplaats te verlaten (aan welk verbod slechts zeer weinigen zich onttrokken hebben), hen bijzonder kwetsbaar maakte voor vergeldingsmaatregelen. Een sterk verjongd BB, aangevuld met velen die nauwelijks over enige ambtelijke ervaring beschikten, stond na de oorlog voor de herculische taak om het Nederlandse gezagsapparaat in een revolutionair Indonesië opnieuw op te bouwen. Zijlmans' studie richt zich hierbij op de structurele en functionele aanpassing van het BB aan de naoorlogse omstandigheden op Java; de ideologische aanpassingsprocessen en de ontwikkelingen in de 'buitengewesten' blijven grotendeels onbesproken. Het onderwerp was op zichzelf al omvangrijk genoeg!

Veel van zijn betekenis ontleent dit Rotterdamse proefschrift, waarbij Van Doorn als promotor optrad, aan de vraaggesprekken met ruim 130 voormalige bestuursambtenaren die erin verwerkt zijn. De interviews bevatten niet alleen uniek materiaal, ze geven ook een levendig beeld van de uitzonderlijk moeilijke omstandigheden waarin het BB in de jaren 1945-1950 op Java moest werken. De materiële omstandigheden waren slecht, de onzekerheid en onveiligheid groot. Toch waren er slechts enkelen die hun ontslag namen en elders een goed heenkomen zochten, hetgeen lijkt te pleiten voor de kwaliteit, de corpsgeest en het moreel van deze laatste generatie Nederlands-Indische bestuursambtenaren. Dwingt hun houding veelal respect af, Zijlmans' studie maakt ook duidelijk hoe hopeloos de strijd was waaraan de Nederlanders zich na 1945 waagden, hoezeer het conflict onvermijdelijk in hun nadeel moest eindigen. Er was op den duur letterlijk geen houden meer aan. Noch bij de traditionele bestuurderselite noch bij de nieuwe klasse van bestuurders waren voldoende 'loyale' en bekwame Indonesiërs te vinden die metterdaad met de Nederlanders wilden (blijven) samenwerken. Alle inspanningen om de Indonesische bevolking meer bij het bestuur in de door de Nederlanders gecontroleerde gebieden op Java te betrekken, hadden zo een averechts resultaat.

Zijlmans' dissertatie heeft ook haar zwakke punten. Zo is kritiek mogelijk op de wijze waarop hij zijn stof heeft ingedeeld. Een sterk feitelijk relaas van de wederopbouw en ondergang van de Indische bestuursdienst in de jaren 1943-1950 wordt gevolgd door een sociologische analyse van het corps in deze periode, waarbij echter wordt teruggegrepen op de historische ontwikkelingen van vóór 1940. Een exposé hoe organisaties in tijden van crisis geacht worden te reageren op hun omgeving, waarbij vele eminente organisatiesociologen worden aangeropen, fungeert als tussenstuk. Hun bevindingen lijken echter moeilijk toepasbaar op het historische fenomeen dat in dit boek centraal staat. Vervolgens wordt de

geschiedenis nog eens doorgelopen, nu met het doel een schets te geven van de federale staatsopbouw waartoe de Nederlanders als alternatief voor de Republiek hun toevlucht namen. Aan de synthese had meer aandacht kunnen worden besteed; in zekere zin staat de auteur in dit boek nog te dicht bij zijn bronnen. Deze kritiek neemt echter niet weg dat Zijlmans' dissertatie een belangrijk en boeiend boek is geworden, al was het slechts doordat de onvermijdelijkheid van het dekolonisatieproces dat zich na de oorlog in Indonesië voltrok er zo scherp in getekend wordt.

C. Fasseur

J. H. O. Insinger, *De achterkant van de diplomatie* (Baarn: Bosch & Keuning, 1986, 190 blz., f27,50, ISBN 90 246 4587 5).

Enige immuniteit tegen de arrogantie van mr. J. H. O. Insinger, Nederlands diplomaat in actieve dienst van 1946 tot 1983, is vereist om de lezing van zijn memoires te voltooien. Insinger laat zich erop voorstaan, dat hij zich de kaas niet van het brood laat eten. Het maakt hem niet uit of zijn counterpart nu een in zijn ogen wat over zijn toeren geraakte Franse automobilist is die zijn voorrang neemt, of de secretaris-generaal van het Australische ministerie van buitenlandse zaken, die hem als tijdelijk zaakgelastigde de zwarte piet probeerde toe te spelen in de zaak-Gluckman. (Een naar het heette communistische Britse antropoloog aan wie een visum voor Nederlands Nieuw-Guinea was toegezegd terwijl dit hem voor Australisch Nieuw-Guinea werd geweigerd.) Deze persoonlijke arrogantie maakt Insinger in zijn boek verteerbaar door een anti-dosis ironie, dat naar anderen toe overigens een ruimere dosering geniet.

Insinger trakteert de lezer op wederwaardigheden uit zijn gevarieerde diplomatieke carrière. Als ambassade-secretaris begon hij onderaan de ladder bij het gezantschap te Kopenhagen (1946-1948) om vervolgens via de functies van hoofd van het bureau Midden-Oosten op het ministerie (1949-1951), gezantschapsecretaris in Teheran (1951-1952) en Parijs (1952-1957), ambassadeeraad in Canberra (1957-1961), hoofd van de economische afdeling in Bonn (1962-1966), gevolmachtigd minister bij de permanente vertegenwoordiger bij de NAVO (1966-1968) in 1968 op het ministerie terug te keren. Tot 1975 was hij achtereenvolgens directeur culturele samenwerking en voorlichting (1968-1971), inspecteur van de buitenlandse dienst (1971-1973) en chef van de directie buitenlandse dienst (1973-1975). Het ambassadeurschap in Madrid (1975-1978) en Brussel vormde het sluitstuk van zijn naar de woorden van de achterflap van het boek 'kleurrijke loopbaan'. Insinger vergast de lezer op een reeks korte essays over gebeurtenissen op zijn diverse standplaatsen. Hij etaleert daarbij, dat ook hij behept is met attitudes die veel van zijn collegae-diplomaten eigen zijn. Zijn kritiek uit zich in een viertal punten. 1) De bekrompenheid van het ministerie wanneer het om geld gaat. Dit evenwel had ook zijn positieve zijde. Als hoofd van het bureau Midden-Oosten kon hij door een calculatie van de financiële consequenties de vestiging van een gezantschap in Beiroet voorkomen (een interventie die de gezant in spe overigens zeer welgevallig was). 2) De afkeer van 'Den Haag' van diplomaten die in hun analyses een andere, achteraf juistere visie etaleren op de ontwikkelingen in het land hunner vestiging. 3) Het ongeloof, dat de diplomaat in opnieuw 'Den Haag' ontmoet zodra hij dankzij persoonlijke contacten en behendig en overdonderend optreden aanstaande